

Úvodem

České Švýcarsko je pro dějiny fotografie v českých zemích výjimečným regionem, což souvisí s jeho přírodní krásou a zájmem turistů již v rané době fotografie. Nejstarší cykly snímků přírodních pozoruhodností u nás vznikly právě zde. Žádný jiný region nezaznamenává tak dlouhou kontinuitu zájmu jednoho fotografa; Hermann Krone zde fotografoval od roku 1853 téměř půl století! Proto třetí titul edice pojednávající o nejstarších snímcích ve významných regionech po Krkonoších a Šumavě je věnován právě Českému Švýcarsku a městu Děčín jako jeho jižnímu vstupnímu bodu. Historie fotografie v Českém Švýcarsku je totiž do značné míry historií fotografie v Děčíně a Podmoklech.

Trpělivá práce se shromažďováním obrazových dokladů ukazuje, že se v této oblasti zničilo nesmírně mnoho originálních fotografií. Na české straně hranice byly zničeny všechny archivy vydavatelských firem i amatérů, zbylo jen malé množství desek s negativy náhodně roztroušených v muzeích. O to cennější je svědectví pohlednic v soukromých sbírkách. Jména řady fotografů byla možná neprávem zapomenuta, protože jejich práci zničil nezáměr pozdějších generací. Dnes pracujeme jen s torzem toho, co vzniklo. Přesto se podařilo dát dohromady fakta a souvislosti, které právem mohou vzbudit překvapení a mají kouzlo objevů. Tato kniha zřejmě neukazuje to nejlepší, co bylo v naší oblasti fotografy vytvořeno, ale je snad výstižným přehledem toho, co se zachovalo. Stejně jako další svazky této edice by měla být pobídkou k dalšímu bádání v zaplňování mezer v dějinách fotografie českých zemí. Současně je i vděčnou vzpomínkou na „staré fotografy“.

Petr Joza & Pavel Scheufler

V Děčíně a Újezdě nad Lesy 25. 2. 2004 (publikováno 2006)

Autoři a vydavatel děkují

Karin Höne z Bad Schandau

Andreasovi Felsovi z Kurort Rathen

Dietrovi Lorenzovi z Bavorska,

René Misterekovi z Pirny,

a Karlu Steinovi z Děčína.

Prvních sto let fotografie Českého Švýcarska

Zobrazování krajiny Českosaského Švýcarska započalo mnohem dříve, než lidé v roce 1839 spatřili první fotografie. Romantické rokle, nádherné panoramatické výhledy, strmé skalní stěny a pískovcové věže obklopené pokroucenými borovicemi inspirovaly již v druhé polovině 18. století malíře, kteří studovali krajinnomalbu na drážďanské umělecké akademii. Dvěma z nich, Švýcarům Adrianu Zinggovi a Antonu Graffovi, se připisuje autorství názvu Saskočeské Švýcarsko. Místní

obyvatelé tento tehdy z velké části nepřístupný, divoký a hospodářsky nevyužívaný kraj nazývali většinou jen Heide.

Na leptech a litografiích romantikou okouzlených umělců se zprvu objevovaly především motivy ze Saského Švýcarska, které je nejen rozlohou větší, ale také mnohem bohatší na bizarní přírodní útvary, než jeho český protějšek. Již první romantičtí malíři však přicházeli i na českou stranu hranice, aby navštívili některé zdejší zajímavosti, k nimž od počátku patřila Pravčická brána, Hřensko, Děčín se zámekem a později též panorama jetřichovických skal.

Se vzrůstajícím zájmem umělců o krajinu Českosaského Švýcarska vznikla počátkem 19. století „malířská trasa“, spojující všechny významné přírodní útvary. Po stejné trase začalo zdejší kraj navštěvovat rok od roku stále více turistů. Kdysi zapomenutý kraj začal ožívat turistickými cestami, nocležnami a vrcholovými hostinci. Zobrazování přírodních krás už ale v té době nebylo jen romantickým objevováním neznámé a tajemné krajiny. Z kdysi jedinečných vyobrazení Pravčické brány či Hřenska se již během první poloviny 19. století staly všední motivy tištěné na svou dobu v poměrně velkých nákladech jako upomínkové předměty. Veduty zachycovaly zpravidla stejná místa ve velmi podobných záběrech, měnila se jen stafáž, neboť umělci často kopírovali jeden od druhého. Českého Švýcarska se ještě před vynálezem fotografie zmocnil turismus. Zavedený styl podbíživosti návštěvníkům přírodních krás v podstatě převzala i fotografie, která se zde od počátku chápala především jako další druh upomínkového předmětu. Proto také na vedutách a později i na fotografiích Českého Švýcarska jen velmi zřídka narazíme na motivy ze života zdejších lidí, záběry z práce v lese nebo kamenolomech, jak to bylo obvyklé v jiných oblastech Čech. Fotografie se zde prodávala jako upomínkový předmět lidem na dovolené, kteří se sem přišli rekreovat a bavit a sociální či etnografické náměty by v takových případech působily poněkud nepatřičně.

Vynález daguerrotypie roku 1839 ještě nemohl znamenat žádnou změnu v zobrazování Českého Švýcarska. Vysoké náklady a nemožnost multiplikování u tohoto nejstaršího v praxi používaného fotografického procesu nemohly konkurovat zavedené vedutě. Daguerrotypie se hodila především pro portrétní snímky, záběry krajiny jsou vzácné. Vzhledem k ceně snímků daguerrotypisté vyhledávali především bohatší zákazníky, za nimiž museli cestovat. Ve 40. letech 19. století proto většinou kočovali od města k městu, ubytovávali se v hotelích či podnájmech a nabízeli své služby většinou prostřednictvím inzerátů. Je velmi pravděpodobné, že některý kočovný daguerrotypista navštívil i Děčín, resp. protilehlé lázně sv. Josefa v Horním Žlebu, kde se v té době léčila zámožnější klientela nejen z Čech, ale i ze Saska a Pruska. Lázně po dobu sezóny obecně patřily k nejčastějším cílům prvních daguerrotypistů. Dnes bohužel není znám ani jediný portrét, který by byl v tamních lázních prokazatelně vytvořen a protože se nedochovaly přihlašovací knihy, nelze ani doložit přítomnost žádného konkrétního daguerrotypisty. Rovněž se již nejspíše nikdy nedozvíme, zda se někdo pokusil zhotovit daguerrotypii Děčína - přitom právě pohled od lázní v Horním Žlebu na

děčínský zámek patřil k nejběžnějším motivům jak na vedutách, tak na pozdějších fotografiích.

Zásadní zlom v zobrazování krajiny Českosaského Švýcarska přinesl vynález mokrého kolodiového procesu (1851), který umožnil zhotovit negativ na skleněné desce a z ní pak libovolné množství pozitivů na papír. Když se tento původně anglický vynález začal šířit po celé Evropě, převzal tuto revoluční metodu také pionýr saské fotografie Hermann Krone a 27. srpna 1853 ji poprvé prezentoval v Drážďanech, kde měl fotoateliér. Po zkušenostech s daguerrotypií a kalotypií (využívající jako negativ nikoli sklo, ale zprůhledněný papír) se jako turista po několik let zabýval myšlenkou, jak zachytit na fotografii přírodní krásy Saského Švýcarska. Jeho první fotografický výlet do Českosaského Švýcarska se trochu podobal velké vědecké expedici. Protože mokré kolodiové desky bylo nutno zcitlivět těsně před expozicí a ihned po ní vyvolat, musel Krone po lesních cestách přepravovat vozík s chemikáliemi a konví vody a současně si vyrobit ze starého deštníku a černého plátna stan coby improvizovanou temnou komoru. Ke zpracování snímků posloužily také zatemněné pokoje a sklepy hostinců nebo dokonce jeskyně. Hermanna Krone na staré „malířské trase“ doprovázela v září 1853 nejen část příbuzenstva a bytná, ale na některých špatně schůdných úsecích také nosiči, kteří přenášeli fotoaparát a chemikálie v nosítkách. Výsledkem tohoto „prvního fotografického krajinářského výletu do Saskočeského Švýcarska“, jak Krone sám svůj pionýrský čin později nazval, byl cyklus obdivuhodně kvalitních fotografií všech důležitých turistických bodů nejen Saského, ale i Českého Švýcarska. Můžeme říci, že zde vytvořil první cyklus krajinářských snímků v českých zemích. 26. září 1853 pořídil Krone historicky první fotografie Pravčické brány, Pravčického kužele a Jeleního dolu. Následujícího dne vytvořil první snímek Hřenska a 23. října vyfotografoval panorama Děčína od starého podmokelského nádraží, který zcela jistě patří k nejstarším dochovaným kolodiovým snímkům města v Čechách. Z těchto nejstarších fotografií Krone později sestavil album, které věnoval Horskému spolku pro Saské Švýcarsko v Pirně. Dnes je tento unikátní soubor uložen v Městském muzeu v Pirně. Vedle dochovaných snímků připomíná prvního fotografa Českosaského Švýcarska a jeho „fotograficko-krajinářský výlet“ také nápis na skalním bloku u Basteibrücke v Saském Švýcarsku s latinským textem: Hermann Krone his primus luce pinxit MDCCCLIII (Hermann Krone zde poprvé maloval světlem 1853). Z hlediska dějin fotografie jde o unikátní připomínku.

Krajině Českosaského Švýcarska zůstal Hermann Krone věrný po zbytek života. Po celou druhou polovinu 19. století svým objektivem dokumentoval přerod této kdysi nehostinné krajiny v jednu z nejvyhledávanějších turistických oblastí střední Evropy. Pravidelně při tom zajížděl i na českou stranu hranice a zachytil vznik a proměny řady turistických atrakcí. Jedinečná je například Kroneho série kabinetek z výstavby Edmundovy soutěsky ve Hřensku z roku 1890 či soubor snímků Jetřichovic z poloviny 80. let 19. století, zachycených tedy ještě před výstavbou velkých hostinců a hotelů. Kroneho snímky ve světlotiskové podobě doplňují například turistického průvodce Děčínskem „Führer von Tetschen-Bodenbach“ od hornožlebského lázeňského lékaře Dr. Viktora Zopfa z roku 1890 a později některé

z nich posloužily i jako předlohy pro tištění pohlednic. Některé ze snímků Českého Švýcarska (včetně těch nejstarších) se dostaly i na výukové tabule, které Krone již jako profesor fotografie na drážďanské polytechnice věnoval škole jako učební pomůcku a doklad vývoje fotografických technik. Řada Kroneho snímků z 80. a 90. let 19. století, které dodával na trh převážně v kabinetním formátu (velikost kartonu cca 108x165 mm), působí svým provedením jako přechod mezi grafickou vedutou a fotografií. Některé nezapřou ani to, že se Krone jako vyučený litograf sám vedutou zabýval. Pokud to námět dovoľoval, nalezneme na snímku postavy výletníků, u kterých je mnohdy jasné, že je fotograf aranžoval do romantických poloh podobně jako to činil malíř se stafáží veduty. Podle některých svých snímků nechal Krone dokonce zhotovit „fotograficky přesné“ rytiny, které pak distribuoval spolu s fotografiemi.

Fotografie posloužily také jako předloha některým umělcům - krajinářům, kteří tvořili v naší oblasti. Víme například, že podle fotografií běžně maloval krásnolipský malíř August Frind. Z některých výtvarných děl se dnes zprostředkovaně dozvídáme o dávno ztracených fotografiích, jakou je například snímek řetězového mostu v Děčíně poškozený za prusko-rakouské války roku 1866, který se stal předlohou pro litografii Josefa Dörreho. Malíř Raimund Gröschler z Jalůvčí u Podmokel, který podle starších předloh vytvářel líbivé romantické olejomalby, se snad dokonce inspiroval Kroneho záběrem starého podmokelského nádraží z roku 1853.

Hermann Krone zůstal na deset let jediným, kdo podnikl expedici do Českosaského Švýcarska a zabýval se systematickým fotografováním zdejší krajiny v rané fázi vývoje techniky mokrého kolodiového procesu. Na české straně hranice takový průkopník fotografie chyběl. V průběhu 50. let zajížděli sice do Děčína kočovní fotografové, jejich hlavní činností však bylo nadále portrétování hornožlebských lázeňských hostů a děčínské honorace. Kočovní fotograf Theodor Schantruček, který se v březnu 1858 ubytoval ve vile hoteliéra Starka nedaleko josefských lázní v Horním Žlebu, nabízel prostřednictvím novinového inzerátu nejen portréty na papíře, skle a plátně, ale na požádání též zhotovení krajinářského snímku a stereoskopické fotografie. Z jeho působení v Děčíně se sice prozatím nepodařilo najít žádný snímek - a je otázkou, zda své práce vůbec signoval, ale ve své době nebyl sám, kdo se v Děčíně stereoskopií zabýval. Dokládá to například stereoskopický snímek nejjižnějšího skalního masivu Českého Švýcarska - Pastýrské stěny v Podmoklech, který nese francouzský popis se signaturou „C. G. Paris“. Jde o součást většího cyklu „Allemagne au Stéréoscope“ jehož autorem byl Charles Gerard, fotografující počátkem 60. let 19. století v Itálii, Rakousku a Německu. Bohužel není zatím doloženo, že by v Českém Švýcarsku fotografoval proslulý Alsan Adolphe Braun, který v letech 1858 - 1862 navštívil rakouskou monarchii a fotografoval mimo jiné v Krkonoších.

Stereoskopické snímky Děčína a Podmokel od neznámého autora nabízel ve své zářijové nabídce roku 1862 také děčínský tiskař a knihkupec Friedrich Wilhelm Stopp a na vánoce téhož roku prodávala děčínská pobočka pražského knihkupectví Heinrich Mercy stereofotografie Děčína, Saského (a nejspíš i Českého) Švýcarska a londýnské průmyslové výstavy.

Významnou kapitolu raných fotografických dějin Českého Švýcarska tvoří také putovní výstavy stereoskopických snímků, které v 50. letech od svého uvedení na Světové výstavě v Londýně přitahovaly veřejnost svým kouzlem prostorového vidění, dnes bychom řekli „3D“. Spojovaly technickou atrakci, zábavu i poučení, byly vlastně prvním fotografickým prostředkem určeným pro masovou zábavu.

Již v březnu 1859 je doložena první z dlouhé řady takových výstav v Děčíně. Opticko-plastický umělecký kabinet Leopolda Zimmermanna, jak se celý podnik nazýval, vystavoval tehdy v hotelu Krone (dnes Česká Koruna) stereofotografie krajin z celého světa a prodával také daguerrotypie „antických mramorových soch“. Další velkou výstavu stereofotografií, tentokrát věnovanou krajině Spojených států a světovým velkoměstům, předváděl v Děčíně (rovněž v hotelu Krone) na jaře roku 1863 při své cestě z Prahy do Berlína jeden z největších českých fotografů 19. století František Fridrich, který o několik let dříve v Americe skutečně pobýval.

Pražský fotograf František Fridrich, kolem roku 1870 jeden z největších vydavatelů místopisných snímků v Rakousko-Uhersku, fotografoval také Českosaské Švýcarsko. Fridrich se orientoval na lázeňské a atraktivní lokality, a proto je jeho zájem o Českosaské Švýcarsko přirozený. Fridrich byl prvním z českých fotografů, kdo tuto oblast zařadil do svého katalogu.

V dějinách fotografie určitého regionu obvykle hráli významnou roli místní portrétní fotografové. Ostatně portrét tvořil základ fotografického řemesla a byl hlavním zdrojem obživy většiny fotografů v 19. století. Po roce 1859 ovládla trh nová fotografická technika - vizitka, fotografie malého formátu nalepená na kartonu, ukládaná do fotografických alb. Její dostupná cena zpřístupnila portrétování i středním a nižším vrstvám obyvatelstva, takže fotografové již nebyli nuceni kočovat a mohli zakládat ateliéry i v menších městech.

První fotoateliér v prostoru Českého Švýcarska založil roku 1861 v Děčíně původně teplický fotograf Julius Richter, který od roku 1877 spojil svůj ateliér poněkud netradičně s informační a zprostředkovací kanceláří. Richter se stal největším místním fotografem vizitkové éry a kromě obligátních portrétů vytvářel i krajinářskou fotografii, omezenou však především na samotné město Děčín a jeho nejbližší okolí. V listopadu 1862 vznikl ve městě ještě druhý fotoateliér Friedricha Jungmanna, který ho provozoval až do smrti roku 1883. Podnik pak vedla jeho vdova a podílel se na něm i syn Heinrich, který později několikrát změnil působiště (v polovině 80. let si dokonce založil pobočku v severoněmeckých Brémách) a nakonec (v letech 1902 - 1913) zakotvil v Ústí n. L. - Krásném Březně. Před rokem 1869 působil v Podmoklech Josef Remy, portýr c. k. státních drah a vedlejším povoláním fotograf, který svou živnost předtím provozoval již v Praze (1860 - 1861) a Ústí n. L. (od r. 1863). Koncem 60. let existoval v Podmoklech ještě další fotoateliér pod obchodní značkou Dung & Eberl. Nepočtené exteriérové snímky prvních děčínských a podmokelských fotografů dávají tušit, že za nimi stála spíše objednávka konkrétního zákazníka či knihkupce, než umělecký záměr autora.

Od 70. let 19. století začala fotografická vizitka, kabinetka a stereofotografie postupně vytlačovat grafickou vedutu jako hlavní upomínkový předmět, který si

turisté ze svého pobytu v Českém Švýcarsku odváželi. Zásahu na tom ale neměli děčínští fotografové, kteří nikdy nepřekročili rámeček provinčních portrétistů, nýbrž fotografové zahraniční. Po sjednocení Německa vytvářeli profesionální němečtí fotografičtí krajináři rozsáhlé cykly německých měst, pohoří nebo výletních míst a k souborům snímků Saského Švýcarska zpravidla připojovali i záběry z české (tehdy rakouské) strany hranice, především Pravčické brány s okolím, Hřenska a Děčína. Pomineme-li již zmíněného Hermanna Kroneho z Drážďan, který území Saského i Českého Švýcarska fotografoval systematicky téměř pět desetiletí, patřil k nejvýznamnějším a nejplodnějším říšskoněmeckým fotografům Českého Švýcarska té doby Robert Halm, od roku 1874 majitel ateliéru v Žitavě. Halm navštívil České Švýcarsko vícekrát. Jeho fotografie Děčína lze bezpečně datovat do roku 1875, záběry Pravčické brány s novým hotelem mohly vzniknout až po roce 1881. Na přelomu 70. a 80. let vznikaly i jeho snímky Hřenska, věnované nejen zdejšími přírodními útvarům a panoramatům, ale i jednotlivým hostincům a hotelům. Halm, který roku 1879 přenesl svůj podnik ze Žitavy do slezského Hermsdorfu a roku 1885 do Görlitz, své snímky prodával ve formě vizitek i kabinetek po mnoho dalších let, takže identické fotografie bývají často označeny různými roky a místy vydání. Některé jeho snímky jsou dokonce označeny jménem jiného slezského fotografa P. Kriegela z Warmbrunnu, ke kterému se desky s negativy snad dostaly po zániku Halmovy firmy. V roce 1875 fotografoval Děčín a Podmokly také vídeňský fotograf a vydavatel Oscar Kramer. Jeho číslovaná série několika desítek kabinetek se kromě obligátních celkových záběrů na město věnuje též železničním stavbám nedlouho předtím otevřené Rakouské severozápadní dráhy. O dva roky později (1877) vytvořil berlínský fotograf J. F. Stiehm sérii kabinetek pod názvem „Dresden & Sächsische Schweiz“, mezi nimiž jsou prozatím známy i tři fotografie Děčína.

Zavedení technologie suché želatiny na přelomu 70. a 80. let 19. století fotografům podstatně ulehčilo práci a umožnilo vznik řady nových ateliérů. Roku 1871 zahájil provoz další podmokelský fotograf Adolf Albert, původně retušér v ateliéru Jindřicha Eckerta v Praze, Remyho žák a později společník (a od roku 1887 nástupce) děčínského fotografa Jungmanna. Albert fotografoval krajiny jen výjimečně, byl především portrétista. Unikátní jsou jeho záběry z labské povodně roku 1890. Od roku 1878 v Děčíně krátce působila pobočka varnsdorfského ateliéru Ernsta Pofeldta a portrétní fotografii zhotovoval i pražský litograf a vydavatel Friedrich Sandtner, který svůj podnik v období 1872 - 1881 přenesl do Děčína.

V prosinci 1880 otevřel v Děčíně svou historicky první pobočku teplický fotograf Carl Pietzner, jeden z komerčně nejúspěšnějších rakouských fotografů na přelomu 19. a 20. století. Kolem roku 1900 měl nejhustější síť pobočných ateliérů po celé monarchii. Pietznerův ateliér zřejmě v Děčíně neprosperoval, protože již v roce 1883 přenechal svůj podnik v Nádražní (dnes Pohraniční) ulici Adolfu Albertovi. V srpnu 1891 firmu převzal Albertův zástupce Josef Rauchfuß, který z podniku udělal jeden z nejúspěšnějších portrétních ateliérů přelomu století v regionu se dvěma pobočnými závody. K jeho stálým zákazníkům patřila i rodina c. k. místodržitele Českého království, hraběte Františka Thun-Hohensteina sídlícího na

děčínském zámku. Krajinářské fotografii se firma ve větším měřítku věnovala až mnohem později.

Pro další vývoj turistického ruchu a tím i pro vývoj fotografie v Českém Švýcarsku mělo zásadní význam zpřístupnění soutěsek na říčce Kamenici nad Hřenskem. V roce 1889 nechala hřenská obchodnická rodina Clarů ve spolupráci s místní sekci Horského spolku pro České Švýcarsko provizorně zpřístupnit první část soutěsky pomocí provizorních dřevěných plovoucích lávek. Přes zimu 1889/1890 pak povolal majitel panství kníže Edmund Clary-Aldringen italské odborníky, kteří vylámali a vystříleli do skal turistické stezky a galerie a přehradili říčku tak, aby zde mohly jezdit lodky. Tato nová turistická atrakce, nazvaná po knížeti Edmunda soutěska, přilákala jen v prvním roce provozu 80 000 turistů a jejich počet každým rokem narůstal. Již v létě 1889 navštívil Hřensko arcivévoda Ferdinand, kterému se zde natolik zalíbilo, že sem v srpnu téhož roku vyslal c. k. dvorního fotografa Jindřicha Eckerta, aby vytvořil serii snímků Hřenska a Pravčické brány. Je zajímavé, že Eckert, který se 80. letech 19. století intenzivně věnoval krajinářské fotografii a vytvořil soubory snímků Šumavy a Krkonoš, patrně do Českého Švýcarska až do té doby nezavítal. Eckertovy snímky objednané arcivévodou Ferdinandem jsou možná zčásti totožné s těmi, které počátkem 90. let vydal na sérii číslovaných kabinetek Českosaského Švýcarska. Dvěma záběry z naší oblasti vybavil i své dílo „Fysionomicky a geologicky zajímavé krajinné obrazy z Čech“, jehož první vydání z roku 1891 obsahuje mezi 48 snímky v oddílu Skály pískovcové „Homoli Prebišskou“ a „Bránu Prebišskou“.

Ve stejné době jako Eckert fotografoval hřenské soutěsky také neúnavný Hermann Krone, který roku 1890 dokonce zachytil i některé stavební práce. Zajímavé snímky ze saské i české strany hranice sestavoval do číslovaného souboru kabinetek v 80. a 90. letech také Emil Lieske, fotograf a učitel tance z nedalekého saského Bad Schandau. Sadu kabinetek Edmondovy soutěsky roku 1890 inzeroval rovněž Ferdinand Lippoldt, fotograf v saském Königsteinu a identickému námětu se zcela jistě věnovalo ještě mnoho dalších fotografů především z německé strany. František Krátký, fotograf z Kolína nad Labem, který se stal od konce 80. let 19. století na deset patnáct let nejvýznamnějším fotografem stereoskopických snímků v českých zemích, ve svém katalogu z roku 1893 prezentoval jen tři snímky z Českého Švýcarska a to pod nadpisem „Podmoklí“. V katalogu vydaném o deset let později měl již zvláštní oddíl „Česko-saské Švýcarsko“ se 44 snímky, v němž převládaly snímky ze saské strany.

S obrovským nárůstem počtu turistů se ve Hřensku a okolí razantně zvýšila poptávka po upomínkových fotografiích. Z prodeje kabinetek (nebo dokonce skládacích kabinetkových alb) se stal výnosný obchod, kterého se během několika málo let chopila řada firem. A jak rostl počet vydavatelů, vytrácela se z upomínkových snímků zdejších přírodních krás kvalita a nápad. Namísto hledání nevšedních motivů se fotografové zaměřovali na téměř identické záběry Hřenska, Pravčické brány a soutěsek na Kamenici, výjimečně oživené spíše náhodnou stafáží a nezřídka své práce ani nesignovali. Kabinetky Českosaského Švýcarska se v 90. letech vydávaly především v Drážďanech, které byly přirozeným východiskem

výletů do oblasti Saského Švýcarska, a do obchodu s nimi se zapojily snad všechny významnější drážďanské ateliéry a knihkupectví. Firmy Stengel & Markert (později Stengel & Co.), Georg Bruno Seele, Römmler & Jonas, Hermann Poy a další dokonce často lepily na kartony místo skutečné fotografie jen světlotisky, které pak prodávaly v nezměněné podobě po mnoho dalších let. Klasickou fotografii využíval při vydávání svého početného souboru fotografií Saskočeského Švýcarska drážďanský knihkupec, fotograf a grafik Friedrich Axt, kterého do Hřenska přivedly příbuzenské vazby k rodině hoteliéra Kreibicha z Hotelu Hetschel. Českolipský knihkupec Josef Hamann pro změnu vsadil na netradiční formát a roku 1894 vydal světlotiskovou sérii berlínské firmy Mertens & Cie. ve velkém formátu (přibližně 23,5 x 29,5 cm).

Někteří vydavatelé reagovali také na novou vlnu zájmu o stereofotografie, která vrcholila v prvním desetiletí 20. století. Mezi nimi měla výjimečné postavení Neue Photographische Gesellschaft, založená roku 1894 ve Steglitz u Berlína. V katalogu, který nabízel na 15 000 stereosnímků z celého světa ve formě dvojice originálních bromostříbrných fotografií různých autorů, nalezneme samozřejmě i 37 snímků z naší oblasti.

Ve snaze upoutat pozornost nevšedním řešením nabízeli někteří vydavatelé i kolorované snímky. Kolorovaly se originální kabinetky, stereofotografie i světlotisky, nalezneme příklady i kolorovaných diapozitivů, které se buď prohlížely ve stereokukátku, nebo ve velkém formátu se zavěšovaly jako průsvitný obraz do oken. Na barevnou tištěnou fotografii vytvořenou procesem takzvané fotochromie se specializovala drážďanská firma Nenke & Ostermaier, která kolem roku 1900 pod značkou N. & O. prodávala soubory snímků z celého Německa i Rakousko-Uherska. Podobnou technologií patentovanou pro Rakousko-Uhersko roku 1888 pod názvem Photochrom firmou Orel Füssli & Co. z Curychu byly šířeny i snímky Saskočeského Švýcarska v rámci projektu firmy Photoglob Zürich, která užívala signaturu P. Z.

Čeští fotografové krajináři se v drtivé říšskoněmecké konkurenci neprosadili a zdá se, že se o to ani nepokoušeli. Jediný z řady významných českých fotografů, který do naší oblasti zavítal, byl Rudolf Bruner-Dvořák, který v polovině 90. let fotografoval zámek v Děčíně.

Interiéry děčínského zámku a všechny významnější objekty na děčínském Thun-Hohensteinském panství fotografoval po roce 1900 na zakázku hraběcí rodiny fotograf E. Rottleuthner. Jeho obsáhlé album uchovávané v rámci rodinného archivu Thunů je dnes jediným známým fotografickým dokladem původního vzhledu zámeckých interiérů, které od roku 1932 sloužily celých 60 let jako kasárny.

Přímo v prostoru Českého Švýcarska, zejména v Děčíně a v Podmoklech, ale i v některých vsích, vznikla na přelomu století řada nových fotoateliérů, často jen s krátkou dobou trvání a pouze s lokálním významem. Ale ani ty se kupodivu do obchodu s kabinetkami Hřenska nezapojily a krajinu fotografovaly spíše okrajově. Souvisí to nepochybně s tím, že místní portrétní fotografové jen s obtížemi mohli konkurovat organizovanému prodeji. Krajinářské fotografie se dochovaly například po Franzi Fischerovi, který si otevřel ateliér roku 1894 v Jílovém. K nejúspěšnějším

fotografům této doby lze bezpochyby počítat firmu Franz Deutschmann v Podmoklech. Během let založil Deutschmann dvě pobočky a za své nápadité portréty a nezvyklé fotografické techniky získal ocenění na výstavách v Děčíně, Paříži, Vídni a Londýně. Z jeho exteriérových prací jsou známy především snímky spolkových slavností a událostí v Podmoklech a okolí. Krátce před první světovou válkou se do oblasti Českého Švýcarska vrátil Carl Pietzner, když v Podmoklech založil jednu ze svých posledních poboček.

Díky technologické proměně v druhé polovině 80. let se fotografie stala přístupnější pro širokou veřejnost a mohla se stávat stále rozšířenější zálibou. Vedle profesionálních fotografů začali do Českosaského Švýcarska s fotoaparátem přijíždět i turisté. Již roku 1889 vyšel v časopise Nordböhmsche Touristenzeitung první z řady článků o významu fotografie pro turistiku, propagaci letovisek a přírodní vědy. Vedle přehledu dějin fotografie se tu nabízely také praktické rady pro fotoamatéry. Jeho autor, fotograf rakouské státní dráhy Ludwig Friedl z uherského Prešburgu (nynější Bratislavy), sám už od roku 1887 fotografoval stavební práce na trase státní dráhy na ortochromatické a izochromatické desky a ve stejné době nabízel snímky Českého Středoohoří a Českého Švýcarska. Časopis Nordböhmsche Touristenzeitung, později přejmenovaný na Aus deutschen Bergen, který byl hlavní tiskovinou distribuovanou mezi organizované turisty v Českém Švýcarsku, od 90. let běžně zveřejňoval nejen fotografie, ale také nabídky výrobců fotoaparátů a vydavatelů odborné literatury.

V atmosféře zvýšeného zájmu o fotografování vznikaly také první kluby fotografů amatérů. První takový klub v českých zemích, založený v Praze v srpnu 1889, měl velký vliv na vývoj amatérské fotografie. V duchu dobového nacionálního pohledu na svět ale sdružoval především česky mluvící fotoamatéry. Německy hovořící zájemci o amatérskou fotografii si v únoru 1892 vytvořili v Teplicích vlastní fotoklub, druhý nejstarší v českých zemích.

Roku 1903 vznikl pod názvem „Vereinigung der Lichtbildner in Tetschen-Bodenbach und Umgebung“ spolek fotoamatérů také v Děčíně. Ještě před první světovou válkou se rozdělil na dva samostatné spolky pro Děčín (Vereinigung der Lichtbildner in Tetschen und Umgebung) a pro Podmokly (Klub deutscher Amateurphotographen für Bodenbach und Umgebung), které sice během první světové války zanikly, brzy však byly nahrazeny jinými stejně zaměřenými kluby.

První výstava amatérských fotografií na Děčínsku proběhla již v rámci regionální výstavy v Podmoklech roku 1897 a veřejnosti prezentovala také množství snímků Českého Švýcarska. Na mezinárodní výstavě pro turistiku, sport, lov a rybářství pořádané roku 1905 v děčínské Střelnici představovala amatérská krajinářská fotografie dokonce podstatnou část expozice.

Mezi místními fotoamatéry vyrostlo během krátké doby několik osobností, které dokázaly nacházet jak zajímavé motivy, tak se uplatnit na trhu fotografických snímků. Množství velmi cenných dokumentárních i romanticky laděných snímků často doplněných zajímavou stafáží vytvořil cestář Josef Lorenz ze Srbské Kamenice. Po dalším fotoamatérovi, faráři Franzu Fischerovi se dochovaly cenné dokumentární snímky církevních objektů a sedlák a hostinský Willy Bendel ze Staré

Olešky dokumentoval s nevšední pílí především okolí své rodné vesnice. Výčet jmen a jejich profese zároveň dokládá, že se fotografického koníčka v této době prvního rozmachu amatérské fotografie nezmocnili jen takzvaně bohatí, jak se tradovalo, ale že rozhodoval zápal a zájem o nové médium. Kvalitní snímky zcela jistě vytvořili i další místní amatéři (jako například předseda fotografického spolku Max Heyßler). Problémem je, že se fotografické doklady „po Němcích“ po roce 1945 mnohdy záměrně a někdy i z úředního pověření ničily.

Záběry mnoha amatérů jsou dnes známy především proto, že své snímky prezentovali veřejnosti ve formě pohlednic. Pohlednice se v Českosaském Švýcarsku prodávaly běžně již v první polovině 80. let 19. století, tedy prakticky okamžitě po tom, co způsob zaslání vyobrazení z navštívených míst poštou zlidověl. Po etapě litografie se na pohlednicích Českého Švýcarska začalo využívat v první polovině 90. let knihtisků a světlotisků z fotografických předloh a na přelomu století také samotných originálních fotografií. Kolem roku 1900 se již vydávalo takové množství pohlednic, že dražší a v nové době již nepraktickou kabinetku z trhu zcela vytlačily. Vydavatelé snímků kabinetního formátu na kartonu se obratně přeorientovali a často jako předlohu pro pohlednice používali stejné negativy jako pro kabinetky. Velké vydavatelské firmy jako Hermann Poy nebo Römmler & Jonas v Drážďanech či Brück & Sohn v Míšni vydaly do první světové války stovky světlotiskových pohlednic obcí a přírodních útvarů Českého Švýcarska. Do vydávání pohlednic se zapojily také místní firmy. Před rokem 1914 vydávaly pohlednice Českého Švýcarska snad všechny tiskárny, knihkupectví a fotografové v širokém okolí. Někteří vydavatelé, jako například drážďanský fotograf a nakladatel Theodor C. Ruprecht, po sobě zanechali na pohlednicích velmi cenné fotografické dědictví, které dokumentovalo i místa stojící stranou pozornosti turistů.

Po první světové válce vyrostla nová generace krajinářů, kteří své snímky prodávali jako pohlednice, publikovali je v reklamních brožurách nebo v časopisech. Jména jako Josef Kallasch z Podmokel, Max Neuhäuser z Varnsdorfu, Max Marschner z Krásné Lípy, Heinrich Haase a Rudolf Kögler z Rumburka, Josef Stark z Bohosudova a mnoho dalších představují stovky mnohdy jedinečných snímků Českého Švýcarska. Dvacátá léta přivedla do tohoto téměř čistě německého kraje také prvního česky mluvícího fotografa, jímž byl zaměstnanec státních drah v Podmoklech Karel Řehák. Autorem výjimečně kvalitních snímků uměleckého vyznění byl fotografující horolezec Walter Hahn z Drážďan, jehož práce patří k absolutní špičce černobílé fotografie Českosaského Švýcarska. Jeho bohatá pozůstalost je jednou z mála, která na saské straně hranice přežila válku nedotčena. Archivy fotografií a vydavatelů na české straně zase podlely až na nepatrné zbytky ignoranci poválečných osídlenců, národních správců a pozdějších fotografických komunálních podniků a družstev. Dnes známe jen střípky z toho, co vytvořilo několik generací fotografií Českého Švýcarska v prvních 110 letech fotografie.

